

Kulturni center Kočevarjev staroselcev, Občice 9
z gensko banko stare sadne sorte (foto: Avgust Gril)

BIODIVERZITETA

(BIOTSKA RAZNOVRSTNOST)
NA KOČEVSKEM IN V EVROPI

RASTLINSKE GENSKE BANKE – L.2018
PROJEKTNA SKUPINA

Distribucija in lektura: Ana Gril Zobec, dipl.ing.kem

Tisk: PARTNER GRAF zelena tiskarna d.o.o.

Mini genske banke starih sadnih sort v slovenskem prostoru

Uvodne misli za mrežo mini genskih bank stare sadne sorte regionalnega značaja.

Evropsko zanimiv projekt biodiverzitete na Kočevskem je nedvomno zelo zanimiva tema. To je še dodatno pomembno tudi iz razloga, da so strokovnjaki iz Nemčije, Avstrije, J. Tirolske in Italije skupaj s slovenskimi strokovnjaki ugotavljali, da žal nastaja v kmetovanju siromašenje na biodiverziteti zaradi vse bolj sodobnega kmetovanja. Osnovne ugotovitve so: kvantiteta pridelkov narašča. Žal pa vzporedno s tem upada kvaliteta zdrave prehrane. Društvo Kočevarjev staroselcev je na nek način izkoristilo tematiko teh ugotovitev strokovnjakov, ki so sicer pripravili skupni projekt Agrigens in Alp Ruvar, ki pa žal zaradi pre-obširnosti in petih držav, ki so sodelovale v tem projektu, ni bil sprejet s strani EU.

Pomoč Naide očetu Senadu pri sajenju dreves (foto: Ana Gril Zobec)

Iz vsebine tega projekta je društvo Kočevarjev staroselcev s svojo projektno skupino uspelo pripraviti zgoščen projekt z isto vsebino. Ta projekt je bil sprejet na Razvojnem centru Novo Mesto v okviru LAS, pod vodstvom Jožice Povše. Žal se je v društvu Kočevarjev staroselcev zgodil nelegitimni prevzem. Projekt je sicer bil realiziran. Žal pa nadaljevanje ni bilo mogoče, kot tudi ne za ostale projekte, ki smo jih pripravili, ker za to ni bilo razumevanja. Gre za desetletno delo, ki je bilo samo delno realizirano in sicer uspelo nam je urediti gensko banko stare sadne sorte Občice, Kočevske Poljane, drevesnico v Grosupljem in gensko banko ob jezeru Kočevje. Ostali projekti so ostali nerealizirani. Žal je program ustavljen. Program, ki ga je vodila projektna skupina, ki je bila usposobljena za tozadevna področja in to je biodiverzitetna v Sloveniji in na Kočevskem, biotska raznovrstnost in naravno opraševanje. To je sicer velika škoda za razvoj raziskav v to smer, posebno še iz razloga, ker imamo v Sloveniji s poudarkom na Kočevsko nadpovprečno bogat naravni rezervat za to biotsko raznovrstnost. V Sloveniji je nedvomno možno ugotoviti dejstvo, da so ljudje osveščeni za varstvo narave, kar je dodatno dobro, ker obstoja pripravljenost pomagati v takih projektih, kar se bo pokazalo pri nadaljevanju te uvodne razlage.

Za biodiverzitetu na območju naše domovine, to je Slovenije, imamo vse več ozaveščenih prebivalcev. V tem osnovnem dejstvu smo našli smisel za projekte biodiverzitete za stare sadne sorte, kot tudi za drugo biotsko raznovrstnost.

Biolog Luka Mrzelj je predlagal pravo pot za nadaljevanje zastavljenih projektov v okviru kočevskih društev. Ta predlog smo sprejeli predvsem in iz osnovnega razloga, ker načrtujemo z uvajanjem mini genskih bank pokriti celotno površino Slovenije s poudarkom na področja, ki so primerna za razvoj sadjarstva. Ideja Luke Mrzelja je zasnovana na širitvi biodiverzitete kot tudi drugih programov, ki bodo sledili na podlagi možnosti pridobivanja sredstev iz evropskih fondacij. Že obstoječa drevesnica v genski banki Grosuplje z 900 sadikami je osnova za širitev te zamisli.

Sadike za saditev dreves v genski banki Jezero Kočevje (foto: Avgust Gril)

V drevesnici imamo na razpolago do šest let stare sadike, delno že primerne za sajenje na novih lokacijah. Tu gre za jabolka in hruške, ki so cepljena na vzgojene podlage iz pešk v drevesnici Zidanšek. Na te podlage smo cepili sorte in mutante, ki so bili nabrani pretežno na Kočevskem. Sadike primerne za sajenje v mini genske banke imajo že formirano krono in najstarejše cepljene že pred šestimi leti. To je zelo pomembno dejstvo, ker smo s tem skrajšali čas rodnosti pri starih sadnih sortah na novih lokacijah. Ta rodnost se običajno začne s starosti 10-12 let pri starih sadnih sortah.

Tako imamo sadike za visoko debelne nasade pripravljene za saditev na dvanajstih lokacijah za mini genske banke.

Novi razpisi EU danes omogočajo izvajati projekte v širšem obsegu z isto vsebino interregionalno kot tudi na več lokacijah v okviru ene države. To pri razpisih do sedaj ni bilo mogoče in glede na karakter posameznih projektov je bilo to precejšna ovira. To se je reševalo z sodelovanjem podjetij in njihovimi poslovnimi enotami, vendar so pri tem nastajale določene ovire in težave. Ta problem je sedaj rešen in širitev projektov z isto vsebino bo možno širiti na razna področja ne glede na dejstvo, kje se geografsko gledano posamezne genske banke za stare sadne sorte nahajajo. Možna je tudi čezmejna širitev in sodelovanje, kar je tudi dodatna prednost.

Ideja biologa Luke Mrzelja ima sedaj prosto pot za širitev na različnih področjih z isto vsebino. Pri tem je naš osnovni cilj, da z mini lokacijami pokrijemo Slovenijo. Načrtujemo lokacije na ka-

terih se bo sadilo od deset do trideset sadik na eni lokaciji. Že nekaj mesecev iščemo kandidate, ki bi se vključevali v take projekte. Zanimiv je velik odziv na terenu. Praktično imamo do sedaj pokrito že celo Slovenijo, kjer bi s projekti lahko formirali mini genske banke. Zaradi funkcionalnosti, preglednosti in internih primerjalnih analiz nadzora in kontrole, je potrebno voditi projekte pod centralno kontrolo skupine sadjarjev, agronomov in biologov.

Vhod v gensko banko s spominskim zidom Občice (foto: Avgust Gril)

Možna sredstva iz EU razpisov

Vsi projekti bi se izvajali v okviru treh let. To je po svoje pomembno v našem primeru. Dosedanji podobni projekti so bili načrtovani v okviru večjega števila faz, ker so to narekovala razmere. Sedaj razpolagamo z že vzgojenimi sadikami, kar omogoča, da se bo projekt skrčil na tri leta. Informacije glede teh razpisov pa so sledeče: najprej moramo najti konkretne izvajalce-nosilce projektov, kar se trenutno že dogaja. S projekti bo možno pokrivati naslednje stroške:

1. Priprava terena in po potrebi izdelava 2m visoke ograje
2. Izkop in sajenje sadik, opore za sadike, koreninske mreže proti voluharjem, gnojenje s humusom in drugimi gnojili apnenje tal za boljši PH po potrebi.
3. Plačila za nadzor nasadov (kilometrini, porabljen čas, evidentiranje podatkov v računalniški evidenci, razne analize tal, plodov in primerjava različnih terenskih in klimatskih razmer in vpliv tega na sorte in ostalo, glede na okoliščine.
4. Analiza odpornosti sort na različnih lokacijah (pozeba in s tem v zvezi vegetacijski zamiki posameznih sort, odpornosti proti boleznim, primerjava okusov, trajnosti itd.)
5. Stroški vzdrževanja (rez, čiščenje, košnja, okopavanje, zaščita proti divjadi, ugotavljanje možnosti koriščenja površin pod krošnjami, ugotavljanje možnosti za gojitev grmičevja na istih površinah, setev zelišč in razne druge grmovnice, ki uspevajo tudi v senčnem področju.

Vse naštetu je pomembno iz razloga, ker bodo mini genske banke ograjene in s tem zagotovljena večja zaščita pred divjadjo, kot tudi glede kraje itd.

6. Dognojevanje in zatiranje škodljivcev. Podzemnih in nadzemnih.
7. Jemanje vzorcev za analize plodov. Rezanje cepičev za nadaljnje raziskave in cepljenje v drevnici. Tu pridejo v poštev pretežno enoletni cepiči.
8. Predelava plodov sokovi, žganje, marmelada, jabolčnik, bio-kis in sušenje plodov.
9. Nakup orodja in mini strojne opreme (freze, manjši mulčerji, cepilno in ostalo orodje) in druga potrebna sredstva kot npr mali stroji za pobiranje plodov pod krošnjami.
10. Izdelava filma za kompletni projekt vseh mini genskih bank v Sloveniji.

Za vsak nasad bo potrebno izdelati ločene projekte v katere se bo vnašalo posamezne specifičnosti kot na primer: lega, klimatski pogoji, nadmorska višina, vlažnost in sušna območja, možnosti namakanja, dostopi idr.

Poleg teh osnovnih vsebin projektov je nedvomno pomembno tudi kako mini banke nuditi šolam za razne ogleda, za turistične dejavnosti, kakšna je kulturna dediščina sadnega drevja za to področje. Ne nazadnje tudi zaposlovanje in odpiranje novih delovnih mest. V kolikor bi ugotovitve kazale na smiselnost širitve nasadov visoko debelnega drevja v smislu rentabilnega poslovanja. Zelo pomembno je tu tudi upoštevati kmetije na višjih nadmorskih višinah, kjer sadno drevje še uspeva. Tudi struktura tal je pomembna. Če obstajajo na takih območjih nevarnosti proženja plazov, so visoko debelna drevesa kot naročena, da z mogočnim koreninskim sistemom teh dreves zmanjšamo plazovitost takih terenov.

Botrsko drevo in mlinsko kolo ob zidu za Rotary club Grosuplje (Christian Lautischer)

Znanost in izobraževanje

Razni strokovnjaki, naravovarstveniki, osnovne in srednje šole in ne nazadnje tudi fakultetno izobraževanje predstavljajo v projektih lahko pomemben dejavnik pri razvoju podeželja, pri zaposlovanju v kolikor je mogoče to smiselno in vsebinsko koristiti. Tudi demografsko ogrožena področja je možno z podobnimi projekti širiti dejavnost, ki bi omogočala nove vire pridobivanja sredstev za preprečevanje odseljevanja.

Tu je lahko možna slikovita primerjava kmetijstva na alpskem področju v državah z visokogorskimi področji. Tu so že stoletja utečeni načini uporabe teh površin. Kot npr: paša, sirarstvo, turizem, selitev pašne živine v poletnem času na travno poraščene površine. Sem spadajo goveja živina, drobnica kot tudi konji.

V novejšem času se na teh področjih vedno bolj opažajo novi programi za različna področja pridelave kmetijskih pridelkov. Tako nastajajo gospodarske aktivnosti tudi za delovno intenzivne dejavnosti kot npr: pridelava jagod v poznejšem letnem obdobju, pridelava plodov na grmičevju, pridelava zelišč in s tem možnost pridelave različnih surovin za različne mešanice čajev iz alpskega področja.

Predelava, razni napitki in uvajanje tradicionalnih pijač in kulinaričnih posebnosti

Vaške sušilnice sadja v smislu pridobivanja suhega sadja so v preteklosti imele tradicionalno vlogo. V vseh področjih, primernih za sadjarstvo, so se vzporedno razvijale razne dejavnosti kot so: sušenje sadja, žganje- kuha, priprava pijače, jabolčnik ali hruškovec, krhlji, sokovi, sadni bio kis, razne marmelade in vlaganja v kozarce (kompoti).

Skupne vaške sušilnice za pridobivanje suhega sadja-krhljev, suhih sliv, sušenje orehov pa tudi drugih kmetijskih pridelkov, je bilo znano že stoletja med kmečkim prebivalstvom. Ta dejavnost je predstavljala pomemben vir za prehranjevanje ljudi. Poleg tega pa gre tu tudi za zanimive tržne artikle. Običajno so se plodovi sušili v lupinah, primerno razrezani in seveda je pri tem igrala higiena pomembno vlogo: pranje in izrezovanje peškovja. Sušenje v lupinah je bilo zelo pomembno tudi zaradi dejstva, da je pri plodovih največ pozitivnih snovi prisotnih takoj pod lupino. Z lupljenjem, kar je sicer tudi zamudno, pa poleg tega odstranimo tudi največ snovi, kot so antioksidanti, oksidanti, bifenoli in razni vitamini. Suho sadje je trajno shranljivo v primer- nih predalih iz lipovega lesa. Z vakumiranjem dosežemo večjo zaščito zoper razne zajedavce in okužbe kot so: večče, glivice, plesni, črvivost itd. Pri vakumiranju dosežemo tudi vakumsko zaporo, ki ne dopušča dostopa vlažnemu zraku. S tem preprečimo vlaženje suhih predelkov. Vakumiranje omogoča tudi boljše higienske možnosti kot pakiranje v navadne vrečke in lepši estetski videz. Razen za orehe in še nekatere druge plodove (lešniki in podobno) je vakumiranje priporočljivo za vse sadeže, ki so posušeni. Sem spadajo jabolka, hruške, breskve, kakiji, kiviji, pa tudi vrtnine poleg sadjarskih pridelkov. Za koščičasto sadje je vakumiranje običajno pripo- ročljivo pod pogojem, da se predhodno lupine odstranijo.

Pridobivanje sadjevca in drugega žganja

Pijača-sadjevec se pridobiva z žganje-kuho. Pristen sadjevec je pridobljen iz sadja, ki ni škropljeno. Dokazano je, da ostajajo sledi škropiv v vseh sadežih, ki so pri pridelavi bila škropljena. Pri tem moramo upoštevati, da je težko doseči sto-odstotno karenco škropiv, kar se dobro namerno v zadnjem času tudi že pojavlja. Ostanki škropiv se z kuhanjem žganja pojavljajo v žganju v večji koncentraciji, kar je posledica prekuhavanja, izhlapevanja, kot tudi zaradi večje koncentracije alkohola kot tudi drugih sestavin, ki nastajajo pri intenzivnem kmetovanju.

Čisti sadjevec, pridobljen iz neškropljenega sadja, postaja vedno bolj zanimiva žgana pijača. Če je možna prekuha iz iste sorte sadja, se tako pridobiva tudi žganje z posebnimi dodatnimi okusi kot npr: viljamovka, brinjevec, slivovka itd. Ti artikli so posebej zanimivi kot specialiteta za aperitive v kmečkem turizmu, kot tudi za dobrodošlico pri sprejemu gostov. Take pijače, primerno stekleničene, z ustrezno etiketo, so lahko tudi lepa poslovna darila ob raznih priložnostih in praznikih. Že uveljavljene blagovne znamke postajajo tradicionalne in so večkrat tudi predmet zaščite na trgu v okviru EU, kar je dodatni plus za dobro prodajo in trženje.

Plodovi v ospredju so iz cepljenih sort na Kočevskem, plodovi v ozadju so nabrani v kočevskih gozdovih na necepljenem sadnem drevju, kar nazorno kaže različne genetske zasnove tega sadja (foto: Luka Merzelj).

Tudi razne medice pripravljene iz medu, alkohola (bio sadjevca), predstavljajo že tradicionalne slovanske pijače. Kuhanje oz. prekuhavanje sadja iz mlete mase predstavlja v zimskem času dodatno zaposlitev, ker je več časa na razpolago. V času zorenja plodov se na vrtovih in nasadih plodove zbira in pere. Za to opravilo imamo že pobiralne stroje. Naribano sadje se melje. Ta masa se tesno zapre v sode in se počasi z alkoholnim vrenjem prisotni sladkor spreminja v alkohol. Ta procedura se običajno dokončno završi v polletnem času. To nato destiliramo z pazljivimi postopki, ki so že utečeni za pridobivanje sadjevca ali drugih alkoholnih pijač. Tudi to

delo je odvisno od izkušenj človeka, ki ima z temi opravki izkušnje. Pri tem delu mora biti pravilno naravnjen ogenj, destiliranje oz. prekuhavanje mora biti strokovno opravljeno. Šnops pri prekuhi mora teči po cvirnu, tako po izročilu. Pri tem je tudi zelo pomembno hlajenje. S tem v zvezi so bakrene cevi speljane skozi posodo v kateri se nahaja hladna voda, ki povzroča spreminjanje hlapov v tekočino. Vsi ti postopki omogočajo ob pazljivem delu pridobivanje žganja in v drugi prekuhi primerno kvaliteto. Ko je to končano, se z pomočjo destilirane vode v primeru, če prisotni alkohol v žganju presega zaželeni procent, uredimo tako, da z dodajanjem destilirane vode dosežemo primerno maligansko stopnjo, ki običajno znaša od 40 do 45 maliganov.

Tudi brinjevec, ki spada tudi med tradicionalne pijače, se pridobiva na podoben način. Pri tem je pomembno tudi odvzemanje brinovega olja, ki se pri kuhanju odvaja. Tako pridobivamo pomembno zdravilno tekočino pod nazivom brinovo olje. Pri pridobivanju brinovca je še posebej pomembno pravilno vretje, ne sme priti do pregrevanja, kajti v primeru, da se masa prismodi zaradi prevelike temperature, je efekt kuhanja ničn.

Kako iz jabolk in hrušk pridobiti pijačo jabolčnik ali tepkovec.

Taka pijača je zelo kvalitetna z bistveno manj alkohola in običajno prijetnega okusa. Pri tem delu je zelo pomembna higiena. Zbrane plodove je potrebno dobro oprati, gnilobo odstraniti. Obrezati je potrebno plodove, ki so napadeni od škrlupa.

Vsi plodovi so prikaz različne genetske zasnove, ki predstavljajo različne lastnosti necepljenega sadnega drevja, nabrani v gozdovih. Različne oblike, okusi in barve dokazujejo trditev, da imajo podlage, na katere se cepi sorte, različno genetsko zasnovo, kar je osnova za matične nasade, kjer bi se sadile samo sorte s pozitivnimi lastnostmi (foto: Luka Mrzelj).

Mletje te sadne mase mora biti bolj fino, drobno. Da dosežemo v masi čim večjo količino oksidantov, bifenolov in drugih pozitivnih snovi, je dobro, da se masa uleži in spreša v razmaku nekaj dni. Pridobljeno tekočino pri stiskanju lahko tudi pasteriziramo v tesno zaprtih steklenicah, kar dosežemo s segrevanjem na 100 C.

Tako pridobljeno sladko tekočino (mošt), ki se ne pasterizira, prepustimo alkoholnemu vrenju. Tekočino se natoči v cisterne ali sode in z primernim postopkom dosežemo, da se sladkor z vrenjem spremeni v alkohol. Taka pijača je na kmetih lahko zelo dobrodošla. Znano je, da se tak primerno pripravljen jabolčnik uporablja tudi v kmečkem turizmu. Od sorte sadja, ki ga uporabljamo kot surovino za pridelavo mošta, so odvisni tudi različni okusi.

V novejšem času imamo na razpolago tehnologije, ki omogočajo pridobivanje prijetne sladke pijače, ki se ravno tako shranjuje v neprodušno zaprtih steklenicah. Tako pridobljena pijača je primerna za trajno skladiščenje. Taka pijača je priporočljiva za otroke, starejše, za razne diete pa tudi na splošno. Pri vseh teh naštetih pijačah je vedno osnovni pogoj, da je pijača pridobljena iz sadja, kjer praktično pri celotni vegetacijski dobi ni bilo uporabljenega škropiva.

Sajenje sejancev (foto: Janez Konda)

Prvi plodovi genske banke Občice (foto: Matjaž Gril)

Pridobivanje sadnega kisa pod blagovno znamko bio kis

Bio kis je posebno cenjen v prehrani. Jabolka in hruške, pri tem je pogoj stare sadne sorte, ki so odporne proti raznim gljivičnim boleznim in škropljenje ni potrebno. Plodovi morajo biti aromatični, ne presladki, zdravega videza in primerno zreli. Važno je, da se kemičnih sredstev ne uporablja v pridelavi.

Bio kis in priprava mase za bio kis

Kot že omenjeno, je potrebno tu paziti na čistočo. Prisotne bakterije, ki so nezaželeni, lahko bistveno vplivajo na končni okus in kvaliteto. Seveda so tudi pri tem potrebni primerni sadeži oz. sorte, ki so odporne in že preizkušene za pridobivanje primerne bio kisa.

Pri tem postopku se pazi, da se zmleta masa najmanj en mesec dni zaradi ekstrahiranja oksidantov, bifenolov idr. meša v primernih posodah. Lahko so to lesene ali plastične kadi. V presledku dveh dni je potrebno maso temeljito nekajkrat premešati, da se tako lahko razvijejo bakterije. Tak postopek omogoča, da se v zmleti masi čim več pozitivnih snovi, ki so osnova za kvaliteto kisa, izloča v tekoči del mase. To dosežemo tudi tako, da maso razredčimo, dodamo čisto pitno vodo in to toliko, da prisotna tekočina doseže nivo zmlete mase v kadi. Tako pripravljena masa omogoča tudi lažje in temeljitejše mešanje. S takim postopkom dosežemo, da se čim več pozitivnih snovi izloči, ekstrahira v prisotno tekočino. Ta proces je izredno pomemben, ker s tem pridobivamo zdravilne učinkovine bio kisa. Pri tem je tudi zelo pomemben pogoj, zakaj se bio kis mora pridobivati iz starih sadnih sort. Kot že omenjeno stare sadne sorte imajo do sedemkrat večje količine teh pozitivnih zdravilnih učinkovin. Ugotovljeno je, da so te učinkovine prisotne v plodovih visoko debelnih sortah dreves in to iz dveh razlogov in sicer izredno košat koreninski sistem, ogromna količina listanih površin in ne nazadnje tudi zaradi genetskih lastnosti. Tu je vredna omemba zanimive analize prisotnih pozitivnih snovi, antioksidantov, oksidantov, bifenolov itd., kar se je ugotovilo tudi v Južno Tirolskem institutu Laimburg. Lastnim očem niso verjeli rezultatom analiz, ki so po nekajkratnih ponovitvah vedno dajali iste rezultate. Pri modernih sortah so bili navajeni beležiti samo procentualno razliko teh prisotnih pozitivnih snovi do 30 procentov razlike glede na različne sorte. V primeru analize sort, ki smo jih dobavljali iz Slovenije-Kočevske, pa so vedno prihajali do istih rezultatov, ki so bili od pet do osemkrat večji, kot so jih dosegali pri analizah plodov iz jabolk pridelanih na plantažnih nasadih. Če imamo na zalogi tudi čisti sadjevec, pridobljen iz starih sadnih sort, ki niso bile škropljena, je priporočljivo dodati od enega do dva litra takega sadjevca na sto litrov mase.

Napis v genski banki Jezero Kočevje (foto: Avgust Gril)

Stare sadne sorte imajo tako od pet do osemkrat več pozitivnih snovi. To je zelo pomembna ugotovitev, ki jo je potrebno uveljaviti pri uživanju sadja in predelavi. Iz teh lastnosti izvirajo tudi pregovori: eno jabolko na dan prežene zdravnika stran. Tu je vredna tudi omemba, da gre pri pridelavi takega sadja za bistveno razliko v naravi rasti, ki je v plantažah ali pa v razpršenih nasadih sadnega drevja. Na plantažah rastejo drevesa na sorazmerno manjših površinah, imajo bistveno slabši koreninski sistem, manjšo krošnjo pa tudi slabšo vegetativno moč. Sorazmerno kratka življenska doba v primerjavi z drevesi starih sadnih sort, ki dosegajo starost 100 in več let brez posebne nege, brez škropiv, brez posebnega dognojevanja, je zelo pomembna ugotovitev, ki je vredna premisleka. Stare sadne sorte imajo izrazito močne krošnje in posebej pomembno pri tem je, da je njihov koreninski sistem ploskovno širok. Korenine dosega v širino do 20 metrov od mesta rasti drevesa in segajo do 4 in več metrov v globino. To dejstvo omogočajo drevesu izredno veliko območje podzemnega prostora, kar je osnova za črpanje snovi v tleh, s katerimi lahko dosega drevo, da pri vegetaciji v plodovih lahko kopiči vse pozitivne snovi, ki se v produktih in predelavi odražajo kot izredno pomembne sestavine. Kar se tiče obsežnega koreninskega območja, je vredno omeniti, da je to vedno bolj pomembno dejstvo zaradi vse pogostejših sušnih let.

Mogočne krošnje z obsežnim koreninskim sistemom omogočajo utrjevanje terenske površine. Korenine delujejo kot zemeljska armatura, ki onemogoča plazenje, kar je zelo pomembno. Nenormalne količine padavin, ki nastajajo kot posledica spremenjenih klimatskih razmer, že predstavljajo vremensko stalnico. Površinam, kjer so zasajena visoko- debelna drevesa, pomagajo, da zaradi preobilnih padavin ne prihaja do plazov, ki lahko povzročajo nesreče in veliko škodo.

Slovenija je s svojim razgibanim reliefom površin izredno občutljiva na klimatske spremembe, kot tudi na preobilne padavine. Sadna drevesa so v preteklosti prepletala podzemlje s svojimi koreninskimi sistemi. Tega je žal v času, ko bi to bilo nujno prisotno, vedno manj, ker visoko debelni nasadi na terenu izginjajo.

Imamo pa še ohranjene stare sorte, kar nam omogoča, da to ponovno vzpostavljamo v nekdanje stanje s tem, da širimo nasade sadja z visokodebelnimi sortami.

Vodnjak ob ugasli domačiji zaradi odselitve Kočevarja staroselca l. 1941 na Kočevskem – Topli vrh
(foto: Avgust Gril)

Slika podeželja

Slikovite idilične pokrajine kot je na podeželju v Sloveniji to nekoč bilo, žal ne poznamo več. Mogočne krošnje orehov, jabolk in hrušk, ki so kot v objemu ščitile domove, poslopja in dvorišča kmečkih domačij, kar je nekoč predstavljalo idiliko naselij, žal več ne poznamo.

Slovenske vasi so sicer lepe, lepo urbanizirane, komunalno opremljene, pa tudi glede prebivalstva strukturno spremenjene. Vaškega utripa, ki ga še starejši nosimo v svojih spominih, utripa, ki so ga znali v svojih knjigah prikazati pisatelji in kronisti, je žal prisotno samo še v redkih primerih. Na nek način je to logična posledica modernega časa, čemur ni oporekati. Predstavlja razvoj dobrega standarda, modernizacije in napredka.

Žal pa ostaja tiha nostalgija po starih časih in ravno to tistim, ki smo odraščali na vasi in ki v spominih iščemo nekdanjo realnost na vasi, tu nekaj manjka. Poglej se zelene objeme krošenj, domačij, posebnega tihega sobivanja vseh komponent, ki so včasih pričarale tiho sobivanje z naravo na podeželju. Manjkajo lepe bujne krošnje dreves, manjkajo vrtovi okrog domov, ptice in domače živali na dvorišču, žvrgolenje in gnezda ptic v košatih krošnjah dreves. Ne čuti se več tihega zavetja v objemu dreves, vaških lip in samoraslega drevja v okolici. Vse to je na nek način varovalo in ščitilo ljudi, živali, nudilo igro otrokom idr.

Lojze Miklič in staro sadno drevo ob ruševinah Topla reber (foto: Hans Jaklitsch)

Tudi to je klic človeku, da začnemo obujati aktivnosti, ki bi nam ponovno prinesle nekdanjo vaško idiliko. Če bi to uspeli, bomo s tem budili tudi živi spomin na ljudi, ki so zase in za bodoče rodove sadili in vzgajali te različne drevesne vrste s poudarkom na sadno drevje. Še danes je prijetno slišati spomine na starše, na daljne prednike, ko slišimo in beremo izročila in spomine

starejše generacije. Vse to spominja na prijetno preteklost, med drugim tudi na naše prednike, ki so z ljubeznijo svoje domove krasili s sajenjem sadnih dreves, ki še danes nudijo tiho in prijetno zavetje živečim potomcem. Glede na vse pa lahko rečemo, da je še čas, da te generacijske tradicije začnemo obupati.

Naselja so urbanizirana, okolice pozidane in nastopil je čas, da iščemo prostore in površine med hišami in poslopji in v širši okolici, kamor bi še lahko posadili drevesa, ki bodo dejala plodove in nudila zavetje prihodnjim generacijam, med drugim pa tudi živalskemu svetu, ki se na nek način rad prilagaja življenju na vasi. Gre za prijetno sobivanje v zavetju krošenj posajenih dreves, ki jih bomo nudili prihajajočim generacijam.

Staroselci Kočevarji in ljubezen do sadnega drevja, vrtov okrog hiš, zaselkov in vasi

Kočevarji, ki so pred 680 leti začeli poseljevati Kočevsko, so vedno sadno drevje izredno spoštovali. To še danes dokazujejo stoletna sadna drevesa, jabolka, hruške, slive, orehi, pa tudi lipe. To jim je bil tudi vir za lažje preživetje. Prišli so iz krajev, ki še danes slavijo po sadjarski tradiciji. Ko so preko grofov Ortenburžanov kot kupljeni tlačani prišli na območje pragozda Kočevje, v grobo okolje kraškega sveta, začetki poseljevanja gotovo niso bili lahki. Skozi stoletja jih je sadno drevje spremljalo v življenju. Pa tudi druge dejavnosti, kot so poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo, lov in polharenje, nabiranje gozdnih plodov. Gozdovi so jim nudili tudi vir preživetja s prodajo lesa, za ogrevanje in izdelavo raznih izdelkov iz lesa, kar so koristno uporabljali pri krošnjarenju, ko so širom po svetu prebivalcem ponujali svoje izdelke. Po odkritju Amerike so tudi tam našli svoj vsakdanji kruh. Tudi za razvoj vinogradništva v Sloveniji so veliko prispevali. Znani vinogradnik v Beli krajini Paul Lakner in njegov zet Stiene sta uspela v času razsajanja uničujoče trsne uši uvoziti iz Amerike proti trsni uši odporne sorte in tako rešila vinogradništvo v Beli krajini in drugod v Sloveniji.

Kočevarji so bili svetovni popotniki, toda vedno so se radi vračali na domove svojih prednikov. Ljubezen do zemlje, kmetovanja, čebel jih je povsod spremljalo. Zaradi tega odnosa do rodne zemlje so vedno spotoma domov radi prinašali bogate izkušnje, pridobljene v svetu, predvsem pa razna semena, sadike kot tudi ideje za napredek kmetovanja kot tudi za napredek v gozdnem gospodarstvu. Med prvimi so uveljavljali mešan sestoj gozdnih površin, kar je danes izredno pomembna varianta za gospodarjenje v gozdovih.

Vsemu temu gre tudi zahvala za velik prispevek v napredovanju na vseh področjih gospodarstva tudi širše v Sloveniji, kajti tega so se posluževali prebivalci podeželja tako na slovenskem kot tudi na Kočevarskem področju. Prebivalci Ribniške kotline so temu sledili in skupaj s Kočevarji so veliko doprinesli za biodiverzitetu, kar nam danes omogoča, da imamo zanimiv rezervat rastlinske raznovrstnosti, kot tudi pasemske posebnosti na področju živalskega sveta. Razvoj je stoletja cvetel in nudil ostalim prebivalcem bogato zalogo novih izkušenj, rastlinske in živalske raznolikosti, kot tudi razvoj vsesplošnega napredka.

Tako se je razvilo tesno sodelovanje s Slovenci. Izmenjava izkušenj, semen, trženje z živalmi, izmenjava kulturne dediščine. Vse to je stoletja cvetelo. Žal je to prijetno sobivanje uničil novi veter, brezobzirna ekstremna politika, nacionalsocializem in nacionalizem. Žal se je tako vse začelo krhati in zamirati. Zapeljani so ošli in nasedli propagandi novega poseljevanja.

Danes je Kočevska pusta in prazna. Se sicer prebujata in življenje se ponovno vrača v ta prostor

z novimi prebivalci Slovenci. Razvojni presledek pa je narava, hvala bogu, v svojih nederjih ohranila in izkoristila

Tako imamo danes na razpolago bogato floro in favno, ki postaja kot dediščina zelo zanimivo področje pri iskanju novih virov za prehrano, kar omogočajo biotske raznovrstnosti in neokrnjena narava.

Z načrtovanjem mini genskih bank starih sadnih sort po Sloveniji pa bomo izvajalci veliko prispevali tudi k kulturni dediščini tako Slovencev kot Kočevarjev. Na ta način bomo skupaj obujali spomin na našo zgodovino in delo naših prednikov ter to vključevali v razvoj podeželja.

Avtor: August Gril

Narodna noša Kočevarjev
Betka in Lojze (foto: Avgust Gril)

Dodatne informacije lahko dobite:

E-pošta: gril.invest@gmail.com
Telefon August Gril: 030/660-500
Luka Mrzelj: 051/616-609
Miran Mrzelj: 041/446-752

Naslov za pošiljanje poročil in dopisov:

August Gril
Rožna Dolina 9
1290 Grosuplje SLO

Projektna skupina za rastlinsko in živalsko biodiverziteteto:

- August Gril
- Luka Mrzelj, dipl. biolog (UN)
- Drevesničar in cepljar Miran Mrzelj
- Darko Schweiger
- Christian Lautischer
- Ana Gril Zobec
- Odvetnik Dušan Kolnik
- dr. Andrej Osterc
- Senad Kličić
- Jože Bukovec
- Profesor Aleksander Šiftar
- Nada Plut
- Janez Konda
- Kartuzija Pleterje
- Drevesnica Dobrovoljc Kamnik
- prof. dr. dr. H.C. Tadeja Jere Jakulin
- Uroš Šonc
- dr. Janez Mervič
- Drago Zakrajšek
- dr. Katarina Vukelič
- Suzana Grm
- Dušan Granda
- Lojze Miklič
- dr. Hubert Pirker
- dr. Karl Rainer
- Primož Debenjak, prevajalec
- dr. dr. Karl Anderwald
- Jager Jože
- Vito Ofak
- prof.dr. Janez Grad
- mag. Janez Kure
- Darja Delač Felga
- Jože Štupar

Zgornja topla reber (Ober Warmberg) – ostanki ruševin ter staro drevje. Ekipa ob snemanju filma.
(foto: Avgust Gril)

Osrednji cilji vseh projektov

Ekosistem je opredeljen kot dinamičen kompleks združb rastlin, živali ter mikroorganizmov in prav tako njihovega neživega okolja, ki vzajemno delujejo kot funkcionalna enota, pri čemer pa so tudi ljudje njegov sestavni del. Sestavni del so tudi upravljani ekosistemi, kot so kmetijske površine in celo urbana območja. Ekosistemi zagotavljajo najrazličnejše uporabne storitve, ki povečujejo blaginjo, brez katerih bi bili v mnogih pogledih na slabšem.

Iz vsega predstavljenega dosedanjega dela in odličnih predlogov za delo v prihodnosti, je jasno razvidno dejstvo, da človek s svojimi dejanji močno posega v posamezne ekosisteme, ki jih lahko z neupravičenimi posegi in prevelikim izkoriščanjem popolnoma izčrpa, do te mere, da prepogosto opazimo posledice, ki jih ni več mogoče popraviti. Ekosistemi nam ponujajo široko paleto storitev (oskrbovalne storitve, ki nas oskrbujejo z dobrinami, na primer s hrano, vodo in zdravili in manj otipljivimi, ki so težje merljive, vendar enako kritične, na primer športne storitve). Viri niso večni, neuničljivi in neomejeni, zato je pri izkoriščanju, le teh potrebno prisluhniti strokovnjakom, ki znajo predvideti negativne posledice, preden so te storjene in pogubne za sam ekosistem. Človeške dejavnosti so na primer pripeljale do zvišane atmosferske koncentracije ogljikovega dioksida in drugih toplogrednih plinov, slabe kakovosti zraka, izgube biotske raznovrstnosti, podnebnih sprememb, kemikalij, odpadkov, onesnaževanja voda in še do mnogo drugih škodljivih posledic. Vsaka avtohtona žival in rastlina ima v naravi na nekem območju svojo vlogo in opravlja pomembno funkcijo, zato je izguba le te zaradi človekovega malomarnegega izkoriščanja neupravičena. Menimo, da smo se v preteklosti naučili dovolj, zato je čas, da se začnemo do narave obnašati spoštljivo. Poleg storitev, ki so v prvi vrst namenjene dobrinam, za naše preživetje in bolj kakovostno življenje smo pripravili tudi mnogo programov, ki na prvi pogled ne prinašajo dobička, vendar imajo kljub temu neprecenljivo ceno in velik pomen za ohranjanje ogroženih živih bitij, ki s svojim bivanjem doprinesejo tisti pomemben delček, ki ohranja ekosistem sistem in ne neko kaotično stanje, ki nam ne bi omogočalo življenja, takega kakršnega poznamo in si ga želimo še v prihodnosti.

Koristi, ki izhajajo iz ohranjanja naravnih območij, zlasti biotske raznovrstnosti, je zelo težko opredeliti in ovrednotiti, vendar lahko s pomočjo novega pristopa, ki ga želimo uvesti, ocenimo kolikšna je celotna ekonomska vrednost ekosistemov. To ovrednotenje pa nam bo pomagalo prepoznati v kakšnem obsegu bodo posamezne skupine (kmetijstvo, urbane površine, gozdovi...) z ohranjanjem biotske raznovrstnosti pridobile in kolikšen delež bo potrebno odšteti za ohranitev rastlin, živali, njihovega in našega okolja... s tem pa jim bomo na nek posreden način poplačali njihovo prizadevanje in trud za obstoj ekosistema. Tovrstni mehanizmi bi lahko v prihodnosti postali osnova pridobivanja finančnih virov za ohranjanje ekosistema, s tem posledično pa seveda tudi biotske pestrosti in obstoja naših dejavnosti v naravnem okolju.

Poleg trajnostnega izkoriščanja virov in skrbi za ohranjanje ekosistemov in s tem povezanih vrednot, želimo v ljudeh vzbuditi tudi naravovarstveno zavest, ker lahko le z združenimi močmi ohranimo naš planet. Prav je, da mladi prisluhnemo starejšim, kateri nam nenehno pripovedujejo o stanju v preteklosti. Tekom pogovorov je jasno, da se je stanje nekaterih območij izboljšalo, v večini primerov pa se izkazuje, da je stanje mnogo slabše, oziroma že kritično. Čas je, da ta opustošenja narave ustavimo in skušamo ohraniti naravo vsaj na nivoju, kot je bila v prejšnjem stoletju, ob enem pa ne pozabimo na človeka in na njegove potrebe, ki jih potrebuje za preživetje.

Luka Mrzelj, dipl. biolog (UN)

MATIČNI NASAD

»Matični nasad« je nasad matičnih rastlin, ki so namenjene za pridobivanje razmnoževalnega materiala. Taki nasadi so vir izhodiščnega materiala (cepičev, podlag). Tu gre predvsem za gospodarsko panogo, ki širši skupini ljudi nudi reproduktivne dele posamezne sorte matične rastline. V ta namen, se uporabljajo številni fito-farmaceutski pripravki, gnojila in rastlinski hormoni, ki skrbijo za optimalno zdravstveno in fiziološko stanje rastlin. Rastline v matičnih nasadih, so namenjene za nadaljnjo reprodukcijo, zato je nujno, da so pregledane in niso okužene z raznimi virusi, mikoplazmami in ostalimi patogeni, ki bi se nevede širili naprej. Šele, ko je ugotovljeno ustrezno zdravstveno stanje, lahko taki cepiči pridobijo ustrezen certifikat. Morebitne patogene je potrebno ugotoviti že pred širjenjem, ker je sajenje okuženih rastlin za sadjarje najdražja neuspešna naložba. Taki nasadi so običajno vir klonov, zato z nekimi heterogenimi nasadi nimajo veliko skupnega, prav tako pa nasad iz matičnih dreves (klonov) nikakor ne predstavlja velike genetske pestrosti. V prihodnosti pa nam tak sadovnjak ne dopušča bio-dinamičnega kmetovanja.

GENSKA BANKA

Biotska raznovrstnost ali drugače rečeno biodiverziteta, je rezultat dinamičnih procesov ko-evolucije, razvijala se je milijarde let. Tako smo vsi organizmi na tem planetu postali nosilci pretoka energije in kroženja snovi v naravi. Pred razvojem sodobnega človeka so se vse sadne vrste razvijale v tesni ko-evoluciji z živalmi, ostalimi rastlinami, mikroorganizmi in z kar nekaj različnimi razvojnimi stopnjami človečnjakov. Sadna drevesa so zaradi bio-geografskih, kompeticijskih vzrokov, ali pa zgolj zaradi naključja (genetski zdrs, mutacije), postajala vse bolj raznolika. Zaradi modernih tehnologij, z zamenjavo domačih populacij in sort z uvoženimi, je prišlo do velike genetske izgube mnogih sadnih sort, ki jih sploh nismo opisali.

Ker se ljudje že dolgo zavedajo navedene pomembnosti genskih virov, ki bi bili podvrženi izumrtju oz. bi izumrli, če ne bi bili shranjeni, so začeli razvijati sisteme za ohranjanje in pridobivanje različnega genskega materiala. Tako je nastala genska banka (v začetni fazi) v Kočevju. Sama banka se nahaja na degradiranem območju bivšega rudnika, zato je to območje v zgodnji sukcesijski stopnji. Na območju je bilo prej moč opaziti ogromno tujerodnih rastlinskih vrst, ki so se zaradi zasaditve dreves odstranile. To nakazuje na dejstvo, da je sama genska banka postala del novega zdravega habitata za vse vrste, ki so na tem območju varstveno prioritete. V sami banki je poskrbljeno tudi za alternativne opraševalce in druge koristne žuželke, v prihodnosti pa bo poskrbljeno tudi za ptice gnezdilke, ter za srednje in velike sesalce. Ta visokodebelni nasad je z ekološkega vidika iz leta v leto pomembnejši, ne samo za biocenozo, temveč tudi za samo družbo in zmanjševanje erozije na degradiranem območju. Prav zaradi erozije se v neposredni okolici (v kraških jamah) ugotavlja velika ogroženost jamskih živali, ki so pomemben dejavnik pri zagotavljanju naše pitne vode. Po zakonih ljudje neko kmetijsko površino umestimo v prostor, pozabimo pa, da je ta prostor pravzaprav narava in življenjsko okolje mnogih ostalih živali, rastlin in mikroorganizmov. Ta banka je nastala v prvi fazi z namenom ohranjanja biodiverzitet in jo dobesedno ohranja. Zaradi ekstenzivnega načina oskrbe pa postaja lep vzorčen primer, na kakšen način, se da poskrbeti za naravo. Ni težko uničiti narave in na njen račun obogateti. Mnogo težje je neko degradirano območje spremeniti v bolj primerno okolje in v ekološkem smislu, v zdrav ekosistem, kar je v interesu upravljalcev te banke.

Rastlinske genske banke so ustanove, kjer se hranijo rastlinski genski viri. V genski banki v Kočevju gre za ohranjanje biotske raznovrstnosti na nivoju genomov. Genska banka je nastala v skladu s Konvencijo o biotski raznovrstnosti. Hranijo se potomci rastlin, ki se nahajajo v naravi in je njihov obstoj nezagotovljen. Posamezno drevo v naravi, lahko propade že to leto npr. zaradi udara strele, ali pa bodisi poškodovanja s strani medvedov, ki jim ta vir sadja omogoča preživetje.

S tem ko je genetski material hranjen je varen pred izumrtjem. Ohranjajo se predvsem domače populacije, ki so sestavni del skupne genske raznolikosti in so potencialno zanimive za lokalno kmetijsko pridelavo, zaradi njihove prilagojenosti talnim in podnebnim razmeram.

Gensko banko v nadaljevanju čaka še veliko dela. Potrebno bo pridobiti vzorce plodov, jih oceniti in čim bolj natančno opisati njegove botanične in agronomsko pomembne lastnosti. Tak opis bo namenjen ne le sedanjim, temveč tudi prihodnjim žlahtniteljskim potrebam in tudi pridelovalcem. Poleg tega bo potrebno tudi razmnoževanje in obnavljanje hranjenih akcesij ter opisovanje njihovih lastnosti po mednarodnih opisih (UPOV deskriptorjih). Šele nato, bodo lahko sorte opisane, dodane v sortno listo, evidentirane, pregledane za okužbe itd. Ko bo postorjeno vse to bodo taka drevesa lahko predmet oblikovanja matičnega nasada, ki bo lahko služil za nadaljnje žlahtnjenje, širjenje za konvencionalno pridelavo, ali pa zgolj za prehrano živali in ohranjanje biotske pestrosti. Kot je bilo že omenjeno, nasad ni zgolj namenjen zaslužku in razvoju gospodarske panoge, njegov pomen je globlji in mnogo bolj širok od samih družbenih koristi. V končni fazi bo lahko vir novih sadik za vračanja na mesta kjer rastejo že sedaj, s tem se bo npr. ohranjalo medvede in ostalo divjad v gozdovih, posledično pa bo zmanjšanja škoda na ostalih kmetijskih površinah, naseljih, mestih.

Luka Mrzelj dipl. biolog (UN)

Rastišče gob na Kočevskem – »marele« (foto: Štefan Rauch)

Orehi v sezoni 2017

Letošnja spomladanska pozeba je bila za kmetijstvo katastrofalna. Pozebli so praktično tudi vsi orehi. Na pozebo so orehi še posebno občutljivi.

V okviru naše aktivnosti društva Kočevarjev pod vodstvom Darkota Schweigerja in kulturnega društva nemško govoreče mladine zastavljene programe peljemo naprej. To delamo kljub negativnim posledicam nezakonitega prevzema vodstva v DKS.

Zaradi totalne pozebe orehov je na takih področjih pozebe samo par dreves orehov, ki jih pozeba ni prizadela. Vzrok za to je ena in pol meseca zamika vegetacije.

Tako je nastala posebna priložnost za pridobitev orehov s genetsko čisto osnovo in to je v genski zasnovi zakasnela vegetacija. Našli smo drevesa, ki so imela tako genetsko zasnovo. Zaradi zakasnele vegetacije so zacvetela šele po pozebi. Bogato so se oprasila in nastavila obilno letino.

Orehi so vetrocvetke. Opraševanje se vrši tudi na razdaljo pet in več kilometrov. Posledica tega je, da v letih zaradi pozebe specifičnih razmer opraševanje z drugimi orehi, ki so pozebli, ni bilo možno. Tako je prišlo do opraševanja samo z drevesi z zakasnelo vegetacijo.

Darko Schweiger in jaz osebno sva se tega dejstva zavedala. Porabila sva veliko časa za zbiranje orehov (plodov) na terenu. Nabrala sva nekaj sto plodov, ki sva jih ustrezno pripravila za spomladansko saditev. Sadila bova na dveh lokacijah. Grosuplje in Bela Krajina.

Zanimivo bo slediti kaj se bo iz tega projekta izcimilo. Po mnenju strokovnjakov bo ta akcija lahko prinesla zanimive rezultate s cepljenjem in vzgojo podlag. Tako bomo lahko prišli do novih sort orehov, odpornih proti pozebi. Na ta način bi lahko v drevesnici in zasaditvijo matičnega nasada orehov lahko pričeli z vzgojo orehov, ki jih bi pozebe manj prizadele. S certifikatom o odpornosti proti pozebi bi opremili take sadike. To bi bila tudi zanimiva gospodarska dejavnost, ki jo bomo lahko izkoristili v naši projektni skupini. Zato razmišljamo o pripravi projekta iz področja biodiverzitete za orehe.

August Gril

Darko Schweiger

Trte samorodnice

Kratek opis vsebine projekta s ciljem in namenom:

Trte samorodnice so bile v preteklosti slabo uveljavljene v vinogradništvu. Ta odnos se je z leti spremenil zaradi sledečih prednosti:

Gre za izredno širok nabor različnih različic, glede na okus, vegetacijo, odpornost, izredno klimatsko prilagodljivost in vsestransko uporabo, kot so: sokovi, bio vino, marmelada, čaji, suhe jagode, senca zaradi izredne vegetacije nekaterih sort, vonj in mikroklima.

Trta je vsestransko koristna, ker ne potrebuje škropljenja, je zelo primerna za okolico domov (OHIŠNICE). Sadi se na vrtovih, za brajde, ob ograji... Je izredno odporna na sušo, mraz in razne bolezni, je nezahtevna in uspeva tudi v skromnih, siromašnih tleh. Ima izrazit globok in širok koreninski sistem in močno vegetacijo. Uspeva tudi na področjih, kjer ni pogojev za žlahtno trto. V Avstriji je že zakonsko uveljavljena. Ker pa ne potrebuje kemičnega tretiranja, se na ta način izognemo ostanku škropiv v pridelku, ki je namenjen neposrednemu človekovemu uživanju in predelavi. Ravno iz teh razlogov se zadnje čase vse bolj uporablja pojem BIO vino in grozdje iz jagod trt samorodnic. Najpogostejše samorodnice v Sloveniji so izabela, šmarnica, jurka, klintonček, katanja, noah, bako in druge. Večina omenjenih sort je nepogrešljivih slovenskim gospodinjam, predvsem pri pridelavi grozdnega soka ali uporabi kot sadež v različnih sladica, njihovim možem pa so v preteklosti služile za pridelavo vina. Skupna značilnost teh sort je, da pri predelavi (pasteriziranju, filtriranju in podobno) ohranjajo prijetno aromo (FOX) kot tudi barvo, kar je pri predelavi grozdja sort žlahtne vinske trte težko doseči. Ker je žlahtna trta občutljiva na razne bolezni in škodljivce, se le-ta lahko cepi na podlage določenih sort trt samorodnic npr. KOBER5 BB, itd.

Biolog Luka Mrzelj – sajenje trte samorodnice
(foto: Senad Kličič)

Zbirka trt samorodnic – Trstnica Grosuplje
Sorte zbral Štefan Rauch in Niko Gorše
(foto: Avgust Gril)

Glede na različne koreninske lastnosti raznih sort, se določene uporabljajo za podlage, na katere se cepi žlahtne sorte. Zaradi vse dolgotrajnejših suš se uporablja predvsem sorte samorodnic, ki imajo izrazito globok koreninski sistem. To je sedaj v času pogostih suš izrednega pomena.

Cilj in namen projekta:

Ker je povpraševanje po trtah samorodnicah vse večje, želimo s projektom ustvariti zbirko sort, jih ustrezno testirati in urediti trsnice, kjer bi se te trte vzgajale tudi za prodajo.

Trte bi bilo potrebno zbirati na čim večjem območju Slovenije. Državi Avstrija in Nemčija pa bi s svojimi zbirkami lahko nudile možnosti za sodelovanje na integralnem področju, kar bi bilo v obojestransko korist.

Projekt bi bil uporaben za široko skupino ljudi: Kot so meščani, kmetje, drugi pridelovalci sokov, vinarji, šole, študentje in preostala širša javnost. Spodbujali pa bi tudi lokalno samooskrbo in ekološko kmetovanje, pozitivno bi pripomogli k trenutnemu pomanjkanju podjetniške in tržne naravnosti na podeželju. Povečali bi obseg visokokakovostnih proizvodov v okolju, s tem da bi samo okolje varovali pred strupenimi snovmi. S projektom pa bi aktivno pripomogli k ohranitvi naravne in kulturne dediščine, ki izginja.

Življenjepis Paula Lacknerja

Paul Lackner je prvi zasadil v Doblički gori trtje, odporno proti trtni (trsni) uši. Cepil je na trte samorodnice. Trtna uš je prišla iz Amerike v Evropo skupaj z ameriškimi trtami, ki so bile na trtno uš odporne. Najprej so jo zasledili v Franciji l. 1865. Širila se je približno 20 km na leto. Leta 1887 so jo imeli v Draščih in leta 1889 v Dobličah. Slovenske in belokranjske trte proti trsni uši niso bile odporne. Pričele so se sušiti, ker so jim uši izpile ves sok. Pravega zdravila dolgo niso našli. Škoda je bila velika. Dohodka od vinstva ni bilo več. Ljudje so se selili v Ameriko. Izkazalo pa se je, da je rešitev v tem, da se na ameriške podlage, ki so odporne proti trtni uši, cepi domače sorte, kar pomeni, da so cepili na trte samorodnice.

Na spomeniku na Dobličkem pokopališču je napis v nemščini, ki se v prevodu glasi: Z obnovitvijo spomenika Paulu Lacknerju, njegovi ženi Agnes Stalzer Lackner in Mathiasu Stienetu se skupaj spominjamo pomembnih in iznajdljivih prednikov, ki so rešili naše vinograde in nam omogočili, da se vsako leto znova veselimo dela v vinogradih in novega preidelka.

Mag. Janez Kure

Jabolka in hruške – dvojčki trojčki - peterčki (sadike cepitev)

Veliko novih predlogov, izkušenj drugih od doma in iz tujine, kot tudi pozitivnih mnenj smo prijemali v času brošure. Vse je dobrodošlo in upoštevalo se bo v ponatisih. Delno pa že v tej brošuri.

Prav zanimiv predlog iz Avstrije, med drugim je sledeč: gre za sadike visoko debelnega sadja na katere se cepi do pet različnih sort. Iz tega tudi dvojčki, trojčki... V praksi gre za že uveljavljeno sajenje visoko debelnih dreves na katerih so cepljene od 2 – 5 različne sorte. Običajno po želji naročnika, ki želi posaditi v okolici svojega doma. Taka drevesa so za ohišnice prava dekoracija.

Nekaj posebnega in glede na zorenje odlična ponudba sadja družini za precejšnje časovno obdobje tekom enega leta.

Karl Semitch iz Celovca, po rodu Kočevar, je uspel na svojem vrtu na eno drevo cepiti čez 200 sort jabolk, kar je prava posebnost za Guinnessovo knjigo, samo drevo pa prava vrtna dekoracija. Cepljenje več sort na isto krošnjo lahko izvedemo na različnih sortah visokodebelnega sadnega drevja (jabolka, hruške, ...).

Avtor: August Gril

Hruške tepke na Kočevskem in v Sloveniji

V naravi mogočne krošnje te sadne vrste že na vpogled nudijo spoštovanje in občudovanje. So tudi edinstveni pomnik na generacije, ki so to sorto poznale in jo sadile na vrtovih že v času Marije Terezije v Avstro-Ogrski. Že takrat so vedeli za njene enkratne lastnosti. Je izredno skromna. Raste na slabih terenih, na suhih področjih, na kraškem svetu, itd. Dosega častitljivo starost tudi od 100 – 200 let. Na Kočevskem najdeno še danes strnjena rastišča teh dreves, ki že 100 in več let rastejo brez nege, dajejo plodove, hranijo divjad in ljudi. Nekatera debela (drevesa) so po mnenju strokovnjakov in po zapisih stara čez 150 let.

Še danes se jim po domače pravi »tepke«. Ta naziv naj bi izhajal iz besednjaka tepenje (tepsti). Ko se je ta sorta pojavila, se je ugotovilo, da ima izredne lastnosti. Plodovi so kalorični, bogati vitaminov in drugih pozitivnih snovi. Izredno primerna je za sušenje, za žganjekuho, kot tudi za pripravo pijače, ki so ji dali naziv mošt »tepkovec«. Zaradi teh lastnosti so graščaki začeli forsirati med tlačani sajenje to vrsto hrušk. Če podložniki niso hoteli slediti navodilom za sajenje, so jih lahko kaznovali tudi z udarci (tepsti). Iz tega se je tudi prijelo ime »tepka«.

Plodovi tepke so predstavljali pomemben vir hrane za podeželsko prebivalstvo. Posušeni so imeli prijeten okus in bili tako primerni za uživanje. Pa tudi sveže tepke so imele prijeten okus, ko so se omedile. Dobro posušene, razrezane, ali celo mlete so jih dodajali različnim jedem. Baje so zmlete dodajali celo moki za peko kruha.

Kmetijskemu gospodarstvu pri Leonu Zemljiču v Starem Bregu in na Grintovcu gre zasluga ter priznanje, da se je tak stoletni nasad hrušk tepk ohranjal do današnjega časa. Oba nasada štejemo danes Kočevarji kot kulturni spomenik. Janez Konda in Ana Konda iz Šalke vasi sta dolga leta v teh dveh nasadih hrušk, kot tudi drugje, kjer so ta sadna drevesa še obstajala zbirala sadje. Pretežno sta iz tega sadja pripravljala odlično žganje-sadjevec, ki je bilo zaradi kvalitete zelo spoštovano, kot blagovna znamka. Nasad teh hrušk v strnjenem delu predstavlja v panoramskem smislu prijetno podobo. Ta dobi še poseben pomen in čar, ko v jesenskem času lahko opazujemo trope jelenov, ki pod krošnjami pobirajo odpadle plodove in jih jedo z užitkom.

Avtor: August Gril

Kako so predniki sadili in cepili sadno drevje ter sodobna vzgoja sadnih sadik

Današnje sajenje je bistveno drugačno, bolj enostavno in prilagojeno razmeram. Cepljene sadike so dosegljive v drevesnicah in trgovinah. Pomembna pomanjkljivost pri tem pa je, da podlage, na katere se cepi sorta, nimajo nadzorovane ustrezne genetske zasnove. Podlaga lahko namreč do 60% vpliva na pozitivne lastnosti, kot so: nezaželjena izmenična rodnost, odpornost proti boleznim in okus ploda. Predvsem pa so tu važni pozitivni učinki starih sadnih sort, trdoživost in življenjska doba. Vse to so osnove, ki se po genetski poti lahko prenašajo na sorto, ki jo cepimo na vzgojene podlage. Ravno iz tega najnovejšega dejstva so opisane odvisnosti sorte od podlage, vredne upoštevanja pri novodobni širitvi nasadov visokodebelnega drevja, kar je trenutno zelo zanimiv trend povsod v svetu. Glede na to je nujno, da se bo začela bistveno večja pozornost posvečati vzgoji podlag in njeni genetski zasnovi. Gre za podlage, ki jih bomo vzgajali iz pešk in koščic.

Da bomo vse to dosegli, sta možna dva načina oz. dve poti.

Ena je pridobivanje pešk za sejance v matičnem nasadu, kar je vezano na daljše obdobje. Drevesa za matične nasade je potrebno najprej nasaditi in čakati na rodno obdobje. Ta postopek bo nujno potrebno uvajati in v vmesnem času je potrebno izkoristiti danosti v naravi, ki že obstajajo. To je:

- Slovenija je pretežno gozdnata dežela, ki je slikovito mešana z izmenjajočo strukturo rastlinstva.
- Gozdovi, njive, pašniki, sadni vrtovi in travniki se prepletajo ter zagotavljajo osnovo, da najdemo v gozdovih veliko necepljenega samoniklega sadnega drevja, ki je po vegetaciji zelo različno. Rodnost in odpornost teh dreves je možno ugotoviti že vizualno. Zato je potrebno taka drevesa evidentirati pod pogojem, da se na njih ugotovijo pozitivne genetske lastnosti, ki so navedene v tem sestavku. Takšna drevesa bi bilo dobro označiti, jih oštevilčiti in ugotoviti lego rasti. Tako nam je dana osnovna možnost, da od takih dreves v letih rodnosti zbiramo plodove, odvajamo peške, ki jih ustrezno sušimo in sejemo. Pri tem upoštevamo naravne pogoje, pod katerimi to seme kali po koncu zime ob začetku pomladi.
- Da začne seme kaliti, lahko dosežemo tudi s hrambo v zamrzovalniku. Isto velja tudi za koščičasto sadje (primer vinogradniških breskev). Taka drevesa bi bilo potrebno zaščititi tudi po dogovoru s lastnikom gozda, kjer rastejo taki »divjaki«, z ugotovljenimi pozitivnimi lastnostmi. Taka drevesa bi lahko imenovali tudi z nazivom »semenonosci«, kar se danes v nekaterih državah že dogaja.

Avtor: Avgust Gril

Cepljenje in sajenje v preteklosti

V gozdu so v preteklosti poznavalci rastlin iskali naključne divjake primerne za izkop. Najdene rastline so izkopavali in zbirali. Posamezniki so običajno v enem dnevu tako zbrali 10 - 15 sadik. Te sadike so sadili v izkopane jame, ki so bile večje, kot so to danes. Zelo je bilo tudi pomembno, da so sadike sadili v zemljo, ki je bila dovolj zrahljana in zračna. Pri sajenju so uporabljali humus hlevskega gnoja. Gnojilo se je v področju blizu površin, ne pod koreninami. Take sadike so bile tudi primerne zato, ker so izvirale iz lokalnega območja, kjer je bila običajno tudi ista mikroklima.

Po saditvi in preteku enega vegetacijskega leta, so naslednjo leto, zgodaj spomladi, še pred začetkom vegetacije, posajena drevesa cepili. Za to opravilo so nabrali primerne cepiče, katerih sorto je želel gospodar imeti na svojem sadnem vrtu. Cepili so običajno na razkol, na žlebičkanje ali na sedlanje. Nekateri so poznali tudi druge načine cepljenja. Vedno pa je bilo isto pravilo, da sta bila cepič in podlaga postavljena tako, da sta se plasti v »kambiju« nahajali na skladnem nivoju. Pri tem se je prožil kalus na podlagi, ki se je povezala z kambijem na cepiču. Tako se je zaraščanje cepiča s podlago začelo razvijati. Za različne sorte sadja na drevesih je bilo pomembno področje Kočevske in Ribniškega polja. Tu je bila izbira sort bistveno bogatejša zaradi stikov kmečkega prebivalstva s tujino in to zaradi krošnjarskih poti v Evropi, kamor so hodili krošnjarji. Tako so od vsepovsod prinašali novosti, modernejše ideje, razna semena, cepiče, itd.

Cepilno orodje je bilo enostavno. Premaze za cepljenje, to so razne cepilne smole, so sadjarji običajno pripravljali doma. To so delali iz smole iglavcev, pomešane z drugimi substancami, ki so se pokazale kot pozitivna sestavine cepilne smole. Sčasoma so določili tudi posamezne dneve, primerne za cepljenje, v prepričanju, da cepljenje v tem času omogoča boljšo prijemljivost cepičev.

V zgodovinskem spominu so ohranjeni tudi razni priznani in napredni sadjarji, kot tudi tisti, ki so cepili drevje. Tu je pomembno omeniti na obrobju Kočevske živečega naprednega kmeta Avgusta Poglajena, ki je bil doma iz hriba Veliki Rigelj. Daleč naokrog je bil znan kot čebelar, sadjar in na splošno kot uspešen kmetovalec.

Svoje izkušnje in znanje je rad posredoval mlajšim generacijam. Ob nedeljah so se kmečki fantje in dekleta radi zbirali na njegovem domu Veliki Rigelj. Nikoli ni skrival svojega bogatega znanja. Rad je poučeval, svetoval in pomagal kmetom. Tudi meni osebno je veliko pomenil. Zato sem poskrbel, da smo na njegovem domu na Velikem Riglju odkrili spominsko ploščo. Bil je tudi dober lovec in zato mi je pri odkrivanju te plošče priskočila v pomoč lovška družina Dolenske Toplice. Pri delu mu je vedno stala ob strani njegova žena, ki smo jo klicali Poglajenova Zofka.

Njegova kmetija je bila vedno gostoljubna za vse obiskovalce. Imel je prijetno zidanico in dobro vino. Ob nedeljah je rad sprejemal goste iz zdravilišča Dolenska Toplice. Ti so z veseljem obiskovali njegov dom in zidanico. Na nek način je tako v svojem kraju pričel s kmečkim turizmom. Ob nedeljah je mlade zelo rad poučeval, kako se cepita sadje in trta. Med kmečko mladino in tudi starejšimi kmetovalci je bil zelo priljubljen. Vse je delal brez plačila in zelo veliko prispeval za razvoj kmetijstva. Širše po Sloveniji, je bil poznan kot napreden kmet. Bil je tudi velik domoljub in patriot. Veliko je prispeval k ohranjanju sadnih in vinogradniških sort. Zato je tudi vreden spomina, kot tudi omembe v tej brošuri. Spoštovali so ga tako Kočevarji kot tudi Slovenci.

Po rodu je izhajal iz slovenske družine.

Domačijo Poglajen iz Velikega Riglja hranim v toplih spominih iz mojih mladostnih let. Spominjam se je tudi iz medvojnih časov, ko sta bila moj oče in mama, kot kmeta na razpolago partizanom. Kočevske Poljane so bile med vojno vedno izpostavljene in občasno so grozili razni vpadi na svobodno ozemlje s strani okupatorjev in njegovih sodelavcev. Moj oče je bil tudi prevajalec za zaupne razgovore med partizani in ameriški vojnimi predstavniki. Zato je bil za partizane zelo pomemben. Kadar so partizani javili mojemu očetu, da naj računa na vpade nasprotnih sil, je mene in sestro Marico vedno napotil k teti v Bušinec. Tako sva sama odhajala k teti in ob teh prilikah naju je pot vodila čez Veliki Rigelj. Vedno sem se veselil poti, ki je peljala mimo Poglajenove domačije. Ta pot je bila speljana čez veličasten red sadnega drevja, ki ga je zasadil Avgust Poglajen. V vsakem letnem času je bilo to za mene in sestro Marico posebno doživetje. Hoja po poti, obdani z drevoredi različnih sadnih sort, naju je na nek način čustveno polnila. Vsako drevo sem poznal, ga občudoval in sem pa tja zaužil tudi kakšen plod, ki je odpadel s teh dreves. Ker sort takrat še nisem poznal, pa tudi slovenščino sem še slabše obvladoval, sem rad ta drevesa krstil z raznimi kočevskimi imeni. To sem nekoč razložil tudi Avgustu Poglajenu, ki je bil med vojno tudi partizan. Nasmejal se je moji »razvadi« imenovanja in že naslednjo pomlad je v tem drevoredu posadil novo drevo, ki ga je poimenoval Gusti. S tem mi je naredil veliko veselja in še danes se ga spominjam, kot mentorja in velikega prijatelja. Upam, da bo spomin na njega še dolgo ostal v zavesti novih generacij.

Avtor: Avgust Gril

Drevesnica za vzgojo visoko debelnih sadnih sadik Grosuplje (foto: Uroš Šonc)

Vaške sušilnice

Običajno je šlo pri gradnji vaške sušilnice zaradi njene toplotne izolacije za masivno gradnjo. Zidovi so toploto akumulirali in jo odvajali v sušilni prostor. Kurišče je bilo običajno izkopano v zemljo pod prostorom za sušenje opremljen z lesami. Dimnik so speljali špiralno (ovinkasto) skozi sušilni prostor. Stene dimnika so bile zaradi požarne varnosti masivne. Poleg tega so imele debele stene veliko akumulacijo toplote, ki je počasi izžarevala v prostor. Dolžina dimne tuljave v samem sušilnem prostoru naj bi bila čim daljša. V Šalki vasi je dosegala dolžino 8 metrov. Na podlagi take izvedbe se je bistveno lažje dosegalo enakomerno temperaturo zraka, kar je bilo po svoje izredno pomembno. Sadje, ki se je sušilo ni smelo biti pregreto, ker bi se s tem uničile pozitivne substance v njem. Zelo pomembno je bilo tudi zračenje. Z dovajanjem svežega zraka je morala biti tudi sparina z vodnimi hlapci primerno odvajana.

Sušilne lese so bile običajno kovinske in sicer zaradi požarne varnosti. Po dogovoru je vsaka domačija, ki je pripeljala sadje v sušenje, poskrbela tudi za dostavo potrebnih drv. Drva so morala biti primerno suha in običajno se je uporabljalo bukova ali gabrova drva. Drva so bila pripravljena v obliki metrskih polen. Za nočno kurjenje, so zaradi počasnejšega izgorevanja, po potrebi drva malo navlažili. V nočnem času je bila zmanjšana intenzivnost opravkov. Med drugim tudi zaradi potrebnega počitka upravljalca sušilnice, ki je bil običajno v sušilnici prisoten neprekinjeno. Zato je imel tudi primerno ležišče in prostor za osebne potrebe (hrana, odeje, orodje in drugo). Za vaške sušilnice je bil značilen tudi prijeten vonj v bližnji okolici (mikro klima), kar je izviralo iz sadja, ki se je sušilo.

Primerno posušeno sadje je bilo tudi dober prodajni artikel. Prodajali so ga na tržnicah, sejmihih in tudi kot potujoči trgovci. Kupovali so ga za potrebe ustanov, kot na primer: bolnice, hoteli, vojašnice in razne druge ustanove.

Na kmetih je bilo kuhano sadje (neke vrste kompot) zelo dobrodošlo pri raznih delih na polju in v gozdovih. Šlo je za prijetno osvežilno pijačo, ki je bila na razpolago ob malicah, pa tudi pri kosilu. Pri malicah na prostem so običajno lonec tega kuhanega sadja postavili na sredino prta. Ohlajena pijača se je nalivala z zajemalko v priložene skodelice, iz katere so z žlico zajemali delavci in delavke, služinčad, družinski člani in dninarji.

Za partizane med II. svetovno vojno je bilo suho sadje v prehrani izrednega pomena. Posebno dobrodošlo je bilo za bolnice, razne delavnice za begunce in druge. Tu je omembe vreden tudi med, žganje za razkužila, kot tudi šilce za uživanje. To je bilo pomembno tudi zaradi trajnosti artiklov in enostavnega skladiščenja. Kot hrana je bila to dobra popotnica za kurirje in razne pohode brigad, drugih enot in skupin.

Prebivalci kmečkega podeželja so se kot simpatizerji narodnoosvobodilnega gibanja tega zavedali. Tako so take prehranske artikle pripravljali in jih oddajali za potrebe partizanske prehrane. Tu je bilo pomembno tudi dimljeno meso, suhe gobe in drugi kmetijski pridelki. Šolska mladina je z nabiranjem sadežev, gob, zelišč in drugega pri tem pomembno prispevala svoj delež.

Avtor: August Gril

Vaška sušilnica sadja Šalka vas

Spoštovana avtohtona staroselca v Šalki vasi na Kočevskem, gospoda Franc Novak in Franc Bobek sta mi slikovito obudila svoje spomine na vaško sušilnico sadja, ki je bila za časa Kočevarjev na sedanji lokaciji današnjega gasilskega doma Šalka vas.

Prebivalci vseh okoliških vasi so vozili na to lokacijo v sušenje narezano sadje ali cele plodove. Sušilo se je jabolka, hruške, slive, orehe in tudi druge plodove, nabrane na vrtovih, nasadih in v gozdovih (divje češnje, robide maline, itd.). V sušilnici je vodja pripravil neke vrste pravilnik o sprejemanju plodov, sušenju, o kurjavi in o vsem delovanju. Vodja sušilnice je bil imenovan v okviru vaške skupnosti. Odgovoren je bil za pravilen postopek sušenja in organizacijo ter za vse v zvezi z delovanjem sušilnice.

Posamezni lastniki so v času sezone za sušenje, po dogovoru in na določen datum, vozili v sušilnico sadje, ki so ga pripravili doma. To sadje je bilo po potrebi narezano in primerno oprano. Sadje se je vedno sušilo neolupljeno in to iz že takrat znanega razloga, da se pod lupino sadja nahaja največja gostota raznih koristnih snovi (vitamini, oksidanti, bifenoli). Ponovno se je preverila čistoča plodov in po potrebi so nagnite plodove odstranili. Po vizualnem pregledu je nameščena oseba v sušilnici že ob prevzemu s pomočjo prinašalcev sadja dala te plodove na posebne lese z mrežastim dnom. Pri tem opraviu so na prednjo steno namestili tudi podatke o lastniku sadja. Glede na količino so po zmožnosti kapacitete sušilnice prevzemali sadje iz ene ali več domačij.

Ko je bilo to narejeno, je skrbnik in vodja sušilnice prevzel nadaljnje postopke za sušenje. Skrbeti je moral za ogrevanje, zračenje (hlapi) in drugo. S posebni grabljami je dvakrat dnevno premešal na lesah nameščeno sadje. Lese je premeščal iz višjih v nižje pozicije ali obratno, kar je bilo potrebno glede na stopnjo sušenja. Po potrebi so se lese tudi obračale za 180 stopinj, kar je bilo odvisno od toplotne moči sušenja.

Zadnje dva dneva sušenja so pomoč pri prebiranju posušenega sadja nudili tudi lastniki, ki so pripeljali sadje.

Običajno so posušeno sadje hranili na suhem in zračnem prostoru. Tak prostor so nudila podstrešja stanovanjskih hiš. Za spravilo in hrambo so uporabljali posebne predalnike narejene iz lipovega lesa. Ta les običajno glodalci niso grizli. Tako jim je bil onemogočen dostop do sadja. Ljudje so sadje hranili tudi v visečih zračnih vrečah.

Suho sadje je bilo za šolsko mladino primerno za malico. Otroci bogatejših kmetij so suho sadje, na primer krlje radi podarjali tudi otrokom, ki tega niso imeli v svojih torbah. Tega se še osebno dobro spominjam. To se je dogajalo tudi med vojno. Zbrane krlje, orehe in drugo je običajno zbral učenec iz višjega razreda osnovne šole. Vse to je dal v izpraznjeno šolsko torbo, stopil na kateder razreda in vsi smo napeto pričakovali nadaljevanje. Običajno je šolsko torbo prijel na spodnji strani, jo odprl in močno zamahnil v loku proti učencem. Tako se je to sadje na široko razsulo po tleh in vsi smo planili po njem, ga jedli in se pri tem zabavali ter smejali.

Avtor: Avgust Gril

Tradicijska starih kmečkih sadovnjakov v sodobnem času

Kratek opis vsebine projekta:

Stare sadne sorte, ki so nekoč krasile okolico človeških bivališč so začele izginjati. Nadomeščati so jih začele novejša, ki so primernejša za intenzivno kmetovanje, to pa je z mnogih vidikov negativno.

Stari nasadi sadnega drevja se bohotijo z bogatimi krošnjami. Zaradi globokega koreninskega sistema so posamezna drevesa zmožna dobro izkoriščati hranila iz tal, tla pa tudi utrdijo, kar nudi odlično zaščito pred plazenjem tal. V bližini domačij so pomembna za senco v vroči pripeki poletnega sonca, ublažijo posledice viharjev, nudijo ugodno mikroklimo in tako pripomorejo k lažjemu preživetju v hladnih zimskih dneh. Starejša drevesa nudijo idealno zatočišče za marsikatero živalsko vrsto in na ta način omogočajo ohranjanje lokalne biodiverzitete. Idilika Slovenskih vasi in domačij je z izgubo teh visokodebelnih, plemenitih dreves začela z leti bledeti. Šele v zadnjem času smo se ljudje začeli zavedati posledic intenzivnega kmetovanja, zato se stare sadne sorte ponovno obujajo.

Zelišča v sklopu mini genskih bank, kot dopolnilni pridelek v ograji genske banke
(foto: Miran Mrzelj)

Lastnosti starih sadnih sort tako spet pridobivajo na svojem pomenu:

- kvalitetni pridelek – bogat z antioksidanti, bifenoli, itd. ...
- izredna odpornost na različne bolezni in škodljivce
- dolga življenjska doba
- lepe in velike krošnje
- ustvarjajo mikroklimo in vaško idiliko
- nudijo prostor za gnezdenje ptic in varujejo domačije
- nezahtevne za nego
- omogočajo tudi večnamensko rabo tal okrog domačij (sajenje, paša, košnja in sajenje grmičevja in jagodičevja)
- utrjevanje zemljine
- različna predelave, sušenje, žganje in sokovi
- izkoristek slabih terenov (ni strojne obdelave)

Brez slabih lastnosti v naravi ne gre:

- izmenična rodnost
- manjši ha donosi
- dolgo obdobje do pričetka rodnosti
- različne vegetacijske lastnosti in odpornosti istih sort

Vse našteje pozitivne in negativne lastnosti so odvisne od podlage in sorte, ki se cepi na podlago. Ugotavljamo, da je vpliv podlage na katero cepimo sadno sorto pomembnejši, kot se je zdelo do sedaj. Vse našteje pozitivne in negativne lastnosti so lahko do 60% rezultat podlage na katero je cepljena plemenita sorta.

Izbiranje dobrih, posebej izbranih semen v naravi postaja vedno bolj pomembno, saj nam prav tako vzgojene podlage lahko doprinesejo h kvalitetnemu pridelku.

Drevesnica za vzgojo visoko debelnih sadnih sadik Grosuplje (foto: Uroš Šonc)

Cilj in namen projekta:

S tem projektom želimo ohraniti genetski material, vseh teh plemenitih starih dreves, ki zaradi človekovega spremenjenega pogleda na naravo hitro izginjajo. V prvi fazi je nujno evidentiranje in opazovanje dreves, ki so nam trenutno še na razpolago, njihova prihodnost obstoja pa je iz dneva v dan bolj negotova .

Iz izbranih evidentiranih primerkov sadja, ki nakazujejo dobre lastnosti, želimo posejati peške ali koščice in jih vzgajati naprej. Take semenjake želimo začeti spoštovati in širšo javnost informirati o pomenu te naravno-kulturne dediščine naših prednikov. Izbrane vzgojene sejance želimo zasaditi v tako imenovane genske banke, kjer bi ob rodni letih nabirali peške in semena in jih na ta način širili dalje. Tako vzgojene sejance bi lahko opremili s certifikati kot selekcioniran genetski material.

Drevesničarji in ostali ljudje, ki se zavedajo pomena starih sadnih sort, bi z veseljem povpraševali po sejancih odlične kvalitete. Kupci sadik, cepljenih na genetsko kontrolirano podlago z odbranimi pozitivnimi lastnostmi bi takoj prišli do sadik, ki bi bile glede na vse navedene pozitivne lastnosti bistveno bolj rentabilne.

S tem projektom bi veliko prispevali, k oživitvi vrtov, ki so včasih obdajali domačije. Z boljšo rodnostjo in odpornostjo pa bi ta drevesa nudila rentabilnost in tako osrečevala lastnike teh nasadov.

Projekt bi bil uporaben za široko skupino ljudi: Kot so meščani, kmetje, drugi pridelovalci sokov in ostalih proizvodov iz sadja, drevesničarji, šole, študentje, starejši ljudje in preostala širša javnost.

Spodbujali pa bi tudi lokalno samooskrbo in ekološko kmetovanje, pozitivno bi pripomogli k trenutnemu pomanjkanju podjetniške in tržne naravnosti na podeželju. Povečali bi obseg visokokakovostnih proizvodov v okolju, s tem da bi samo okolje varovali pred strupenimi snovmi. S projektom pa bi aktivno pripomogli tudi k ohranitvi naravne in kulturne dediščine, ki izginja. Kratek povzetek vsebine brošure in dopolnjen program naše drevesnice

Projektna skupina za rastlinsko in živalsko biodiverziteto

Kratek povzetek vsebine brošure in dopolnjen program naše drevesnice

Naši predniki tako Kočevarji kot Slovenci so zelo spoštovali tudi sadjarstvo. Visoko debelne sadne sorte, kar smo v tej brošuri tudi nazorno prikazovali, so igrale vsestransko pomembno gospodarsko, pa tudi razne druge spoštovane okolje varstvene funkcije.

Pri zbiranju raznih zapisov, slikovnih gradiv, strokovne ugotovitve laikov in strokovnjakov, smo na podlagi tega uspeli dovolj utemeljeno prikazati tudi druge vzporednice kmetijske dejavnosti. Med drugim tudi vinogradništvo in ostalo, kar je razvidno iz tekstov. Vse te aktivnosti na podeželju in kmetijstvu so skozi zgodovino predstavljale sestavni del borbe za preživetje, kot tudi razne aktivnosti v zvezi s kulturno dediščino, trženjem, krošnjarstvom in drugo. Tudi nekdanjo vaško idiliko, ki še živi v spominu starejših, smo poskušali prikazati, kot pomanjkljivost, kar danes na vasi pogrešamo.

Vedno pa se je našlo največ zanimivih zapisov v zvezi s sadnimi nasadi, vrtovi okrog domačij, kot tudi dokazov, kako so predniki znali vsako brežino, težje dostopne površine, kamnite kraške terene, obronke gozdov izkoristiti za sajenje dreves. Na vse načine so poskušali omejevati zaraščanje kmetijskih površin, ki so bile iztrgane na začetku gozdnatom in grmovju. Zaraščanje se je običajno pričelo z grmovjem, ki je počasi preraščalo v gozdnato strukturo. Da bi se površine bolj koristile, se je v času razvoja cestnega omrežja sadno drevje glede na razmere sadilo tudi ob cestah, poteh in na vaških gmajnah. Drevoredov ob cestah in sadnega drevja dandanes skoraj ni več. Izginilo je v času, ko je oblast sprejemala sklepe, da je konec z visoko debelnimi sadnimi vrtovi in moderno je postajalo uvajanje uvoznega Ameriškega sistema v sadjarstvu. Nasajali so obširne plantaže sadnega drevja. To ni bilo v redu in danes imamo pravico spraševati ali ni prišel čas, da bi visoko debelim sadnim drevesom nudili prostor tudi na javnih površinah v parkih in drugje. Ugotovljeno je, da bi odpornost tega drevja to dopuščala. Za živalski svet, s poudarkom na ptice, bi bilo koristnejše in za prebivalstvo bistveno bolj prijazno.

Na majhnih površinah okoli stanovanjskih hiš se zadnje čase pojavlja novi trend sajenja. Sadijo razna visoko debelna sadna drevesa. Pri tem je zanimivo, kar je prisotno posebno v Avstriji, da se pojavlja povpraševanje po sadikah na katere se običajno cepi od 2 do 5 različnih sort. Tako drevo predstavlja prijetno dekoracijo v ambientu vrta. Različno cvetenje, bogate listne površine z različnimi odtenki zelene barve posameznih vej, posebno pa sadeži, nudijo blagodejni pogled na tako drevesno krošnjo.

Glede na opisane prednosti se je naša projektna skupina za rastlinsko in živalsko biodiverzitetu odločila, da dopolnimo program cepljenja v naši obstoječi drevesnici v Grosuplju. Že v letu 2018 bomo razpolagali s sadikami z 2 do 5 sortami na enem drevesu. Vse skupaj bo predstavljalo eno krošnjo. Zaradi promocije razmišljamo, da bi take sadike sadnih dreves sadili na različnih prometnih lokacijah ob šolah, parkih, ob parkiriščih, itd. Tako bi javnosti nudili naš prispevek za bogatenje našega okolja in prijetnega bivanja. S prisotnostjo takih dreves na javnih krajih bi spodbujali mimoidoče, da bi tudi sami v okviru svojih možnosti tu pa tam posadili visoko debelno sadno drevo.

Projektna skupina za rastlinsko in živalsko biodiverzitetu

Kazalo

Mini genske banke starih sadnih sort v slovenskem prostoru.....	2
Osrednji cilji vseh projektov	16
Orehi v sezoni 2017.....	19
Trte samorodnice	20
Življenjepis Paula Lacknerja.....	21
Jabolka in hruške – dvojčki trojčki - peterčki (sadike cepitev).....	21
Hruške tepke na Kočevskem in v Sloveniji	22
Kako so predniki sadili in cepili sadno drevje ter sodobna vzgoja sadnih sadik.....	23
Cepljenje in sajenje v preteklosti	24
Vaške sušilnice	26
Vaška sušilnica sadja Šalka vas	27
Tradicija starih kmečkih sadovnjakov v sodobnem času	28
Kratek povzetek vsebine brošure in dopolnjen program naše drevesnice	31

Mobilna postaja za čmrlje, čebele, pikapolonice in naravne opraševalce ter domovanje za netopirje
(foto:Jože Jager)